

آینه پژوهش

سال سی و پنجم، شماره چهارم
مهر و آبان ۱۴۰۳ ISSN:1023-7992

دوماهنامه نقد کتاب، کتاب‌شناسی و
اطلاع‌رسانی در حوزه فرهنگ اسلامی

۲۰۸

۲۰۸

دوماهنامه
آینه پژوهش

مهر و آبان ۱۴۰۳
سال سی و پنجم، شماره چهارم

Ayeneh-ye- Pazhoohesh

Vol.35, No.4 Oct - Nov 2024

A bi-monthly journal exclusively
review & information dissemination

208

dedicated to book critique, book
in the field of Islamic culture

«مُقْبِلِ آنِسْتِ كِه ...» (بازخوانی و تَصْحیحِ بیتی از مُفْرَدَاتِ سَعْدِی) |
گیبون، محمد (ص) و اسلام | چاپ‌نوشت (۱۵) | پاره‌ای از یک تفسیر
ناشناخته معتزلی، احتمالاً از سده چهارم یا پنجم هجری | میهمانان تازی
گوی فرهنگستان ایران | اشعار تازه‌یاب از شاعران دوره قاجار با استناد به
نشریات آن عصر (۱) | فارسیات | رباعیات منسوب به افراد خاندان جوینی
در منابع کهن | ناهیدن (اقتراح) درباره یک واژه دشوار و ناآشنا در
شاهنامه) | یادداشت‌های حاشیه متون فارسی و عربی (۲) | خراسانیات
(۱) | نوشتگان (۹) | یادداشت‌های لغوی و ادبی (۱) | طومار (۷) | درنگی بر
جدیدترین ترجمه انگلیسی کتاب شریف نهج البلاغه | حدود مفروض،
حدود ممکن، حدود مقبول | آینه‌های شکسته (۵) | بررسی فهرست
کتاب‌های فارسی چاپ سربی کتابخانه کنگره آمریکا | میرلوحی سبزواری
و جعل دو کتاب انیس المؤمنین و کفایة البرایا | شرح و تصحیح کلیله و
دمنه در بوتۀ نقد | **نکته، حاشیه، یادداشت**

پیوست آینه پژوهش | کلام شاهانه / ملوک‌الکلام، کتابی چنددانشی از عصر میانی قاجار

جوینا جلیلی / رسول جعفریان |
مجید حبیبی / مرتضی کریمی‌نیا |
سید محمدحسین / احمد میرقزاقی |
رقیه قراهنسا / احمد مهدوی
دماغانی / ترجمه منوچهر روزبه
فرد / علی رحیمی واریانی | سجده
آیندولو / سیداحمد رضا قائم‌مقامی |
امید حسینی نژاد / میلاد بیگلرلو |
آریا طیبی / سیدعلی کاشفی
رازی / تهران / علی رادا / حبیب
خاندان / سیدعلی کاشفی
خاندان / سیدعلی کاشفی
طرقه‌ای / حیدر عیوضی / سیده
زاده / امیررضا میرزایی / علی عادل
انصاری / نیلوف بهرام‌زاده / معین
کاظمی / حبیب رازی / تهرانی

پرتال
دوماهنامه
آینه پژوهش

Jap.isca.ac.ir

«مُقْبِلِ اَنِسْتِ كِه...»

(بازخوانی و تَصْحیحِ بیتی از مُفْرَدَاتِ سَعْدِی)

جويا جهانبخش

| ۷ - ۲۴ |

۷

آینه پژوهش | ۲۰۸
سال ۳۵ | شماره ۴
مهر و آبان ۱۴۰۳

چکیده: نوشتار حاضر به بررسی واژگانی و معنایی یک بیت از مفردات در کلیات سعدی می‌پردازد. بیت بررسی شده در این مقاله این است:

بخت در اول فطرت چو نباشد مسعود
مُقبِلِ اَنِسْتِ كِه دَر حَالِ بَمِيرَدِ مَوْلُودِ

کلیدواژه‌ها: سعدی، مفردات، کلیات سعدی، بررسی.

"*Muqbil Anist Ke...*"

(A Re-reading and Correction of a Verse from Mufradat by Saadi)

Joya Jahambakhsh

Abstract: This article examines the lexical and semantic aspects of a verse from Mufradat in Kulliyat Saadi. The verse under analysis is as follows:

Bakht dar awal-e fitrat cho nabashad mas'ud *Muqbil annist ke dar hal bimirad maulud*

Keywords: Saadi, Mufradat, Kulliyat Saadi, analysis.

می خواستم چند سَطْرِي مُقَدِّمِه چینی کُنَم و مَثَلًا بَگَوِیَم: هِزار اَفْسوس کِه هِنوز اِئْتِدائِي تَرین حَقوقی را کِه شَیخ اَجَل سَعْدِي بَر ذِمَّه ما دَارَد نَگَزازده اِیَم و حَتّی یَک نُسْخَه بِالتَّسْبِه صَحیح مَقْرُوء نَزْدِیک بَه اُصول خَطّی قَدِیَم اَز کُلّیّات اَرخ دَارِ او چاپ نَکَرده اِیَم و بَه دَسْتِ دُوستارانِ اَدبِ فَاَرْسی نَداده اِیَم و خُلاصَه هِنوز اَنْدَر حَم یَک کُوجَه مائنده اِیَم و چِه ها... (الخ)، ناگهان این مَثَل مَعْرُوفَم بَه یاد اَمَد کِه: «بِه شُتر گُفْتَنَد: چِرا گَزَدَنَت کَج اِست؟ گُفْت: کُجایم رَاسْت اِست؟!... دِیَم اِنْصاف را کِه اَن چِیزها هَم دِیگر گُفْتَن نَدازَد!... بَگُذار چاپ نَکَرَدَن نُسْخَه بِالتَّسْبِه صَحیح مَقْرُوء کُلّیّاتِ شَیخ شِیراز هَم مَزید گَزَدَد بَر یَک عَالَم "وَلِش کُنْ بابا" ی دِیگر مَمالِکِ مَحْرُوسَه و بَر اَن سِلْسِلَه طَویلَه "باری بَه هَر جِهْتی" ها و شَلَخْتگی ها و عَدَم جِدّیّت هائی کِه - بَه تَعْبیرِ عَزیزی رِیْزِیْن و نُکْتَه دَان و اَلْبَتّه سَخْت گِیر و خُرْدَه سَنج: - دَر طِی قُرُون و اَعْصار "دَر جِیَلَتِ ما مُوَكَّد شُدَه اِست"، و اَکْثَر دِیگر جُزئی اِست اَز رُوحیّات و خُلَقیّاتِ موروْث و مُکْتَسَبِ کَثیری اَز ما هَم وَطْنا نِ شَیخ اَجَل!!! ... پَس بَه قَوْلِ خُودِ سَعْدِي: «گَویَم اِین نِیز نِیَم بَر سَرِ عَمِ هَایِ دِگر»، و بَی مُقَدِّمِه می رُوم بَر سَرِ اَصْلِ مَطْلَب - وَ مِنَ اللّهِ التَّوْفِیْقِ -:

۹

آئینه پژوهش | ۲۰۸
سال ۳۵ | شماره ۴
مهر و آبان ۱۴۰۳

کُلّیّاتِ سَعْدِي نَزْدِ عُمومِ دُوستارانِ اَدبِ و فَرْهَنگِ حَاجتِ بَه مَعْرِفِي نَدازَد لیک بَعْضی اَز دَانِشجُویانِ اَدبِیّاتِ هَم هَسْتَنَد کِه زَحْمَتِ تَصْفُحِ اَن را تا بَه اَخر نَکَشیده اَنَد و اَز هَمین رُوی نَمی دَانَنَد کِه اِین کِتابِ سَتَبَر، عِلاوَه بَر گِلِستانِ و بوستانِ و عَزایاتِ سَعْدِي و بَرخی چِیزهایِ دِیگر کِه بَه تَفْصیلِ نَام بُزْدَنِشان بَه دَر اَز اِیَم کَشَد، یَک بَخْشِ بَشیر کُوجَکِ مُفْرَداتِ هَم دَارَد کِه "مُفْرَدات" / (بِه قَوْلِ اِمروزِی ها: "تَکْ بیْتِ ها" ی سَعْدِي را دَر اَن گِرَد اُوزْدَه اَنَد. بَعْضِ اِین تَکْ بیْتِ ها دَر ضَمْنِ بَخْشِ هایِ دِیگر کُلّیّاتِ هَم اَمَدَه اِست و دَر اِین جا تَکْرار شُدَه؛ وَلی بَعْضِ اَن ها فَقَط هَمین جا اَمَدَه و بَر اِستِی "تَکْ بیْتِ" اِست یا دَسْتِ کَم اَز اَن دَسْتَه دِیگر تَکْ بیْتِ تَر اِست!!!

۱. فَرْهَنگِ نِظام (فَاَرْسی بَه فَاَرْسی؛ با ریشه شناسی و تَلْفُظِ واژه ها بَه حَظِّ اَوِستایی)، سَید مَحْمَد عَلِي دَاعِي اِلِسلام، ج: ۲، نِهران، دَانِش، ۱۳۶۲ ه.ش، ۵۰۱/۳.
۲. کُلّیّاتِ سَعْدِي، بَه اِهِتِمَامِ: مَحْمَد عَلِي فُرُوعِي [با هَمکارِی: سَید حَبیبِ یَعْمائِي]، [با چَپ زِیرِ نَظَرِ: بَهاءِ الدّینِ خَرْمَشاهی]، ج: ۱۵، نِهران: مَوْسَسَه اِنْتِشاراتِ اَمیرِکَبیر، ۱۳۸۹ ه.ش، ص ۵۲۱، غ ۳۰۱.

باری، در این بخشِ مُفْرَدَاتِ کُلِّیَاتِ شیخِ أَجَل، یا به تعبیرِ مُصْرَحِ دَرِ بَعْضِ نَسَخِ قَدِیمِ آن: "کِتَابِ الْمُفْرَدَاتِ" ۱، یا "کِتَابِ مُفْرَدَاتِ" ۲، یا "کِتَابِ فَرْدِیَّاتِ" ۳، بیستی هست که در تَصْحِیحِ مَشْهُورِ و مُتَدَاوِلِ اَنُوشَه یَا دِ مُحَمَّدِ عَلِی فُرُوعِی ("ذِکَاةُ الْمُلْکِ" ثانی ۱۲۵۴/ - ۱۳۲۱ ه.ش.) و أَقْمَارِ آن ۴ و حَتّٰی دَرِ بَعْضِ چاپ‌هایِ بَظَاهِرِ مُسْتَقْبَلِ از تَصْحِیحِ فُرُوعِی بَدِینِ صَبْطِ آمَدَه اَسْت:

بَخْتِ دَرِ اَوَّلِ فِطْرَتِ چو نَبَاشَدِ مَسْعُودِ مُقْبَلِ آن نِیَسْتِ کِه دَرِ حَالِ بَمِیرَدِ مَوْلُودِ ۵

۱. چُنِینِ سَزْنَوِیْسِی رَا دِیدَه اَم دَر:

○ کُلِّیَاتِ سَعْدِی شِیرَازِی، عَکْسِ دَشْتِنُوشْتِ مُتَعَلِّقِ بَه کِتَابْخَانَه سَلْطَنَتِی کَابُل، تَارِیخِ کِتَابَتِ مَسْطُورِ دَرِ پَایانِ گِلِسْتان: ۷۲۶ ه.ق.، رَویَه ۷۰۹ - بِنَا بَرِ تَرْقِیمِ دَشْتِی نُسْخَه.

۲. چُنِینِ سَزْنَوِیْسِی رَا دِیدَه اَم دَر:

○ کُلِّیَاتِ سَعْدِی شِیرَازِی (ظ: - دُنْبَالَه دَشْتِنُوشْتِ مُتَعَلِّقِ بَه بُنِیَادِ بُودِمِر (Bodemer)، عَکْسِ دَشْتِنُوشْتِ مُتَعَلِّقِ بَه کِتَابْخَانَه مَجْلِسِ شُورَايِ اِسْلَامِی بَه شُمارَه ۲۵۶۹، بَه حَظِّ: عَبْدِ الصَّمَدِ بِنِ مُحَمَّدِ بِنِ مُحَمَّدِ بِنِ خَلِیْفَه بِنِ عَبْدِ السَّلَمِ اَلْبَیْضَاوِی، تَارِیخِ کِتَابَتِ رِسَالَه نَطْرَظِیَه (عَقْل و عَشْق): رَمَضانِ ۷۲۱ ه.ق.، رَویَه ۴۴۲ - بِنَا بَرِ تَرْقِیمِ دَشْتِی نُسْخَه.

○ کُلِّیَاتِ سَعْدِی شِیرَازِی، عَکْسِ دَشْتِنُوشْتِ مُتَعَلِّقِ بَه کِتَابْخَانَه اَشْتانِ قُدْسِ رَضَوِی بَه شُمارَه ۱۰۴۱۲، مُورَخِ ۷۶۶ ه.ق.، رَوی بَرِگِ ۳۵۵.

○ کُلِّیَاتِ سَعْدِی شِیرَازِی، عَکْسِ دَشْتِنُوشْتِ مُتَعَلِّقِ بَه کِتَابْخَانَه عَاطِفِ اَفَنْدِی بَه شُمارَه ۲۲۴۰، بَه حَظِّ نَسْتَعَلِیقِ پِیرْحَسَنِ بِنِ پِیرْحَسَنِ کَاتِبِ شِیرَازِی، مُورَخِ ۹۳۷ ه.ق.، پُشْتِ بَرِگِ ۴۷۵ - بِنَا بَرِ تَرْقِیمِ دَشْتِی بَرِگِ هَايِ نُسْخَه بَه اَزْقامِ فَرَنْگِی.

۳. چُنِینِ سَزْنَوِیْسِی رَا دِیدَه اَم دَر:

● کُلِّیَاتِ سَعْدِی شِیرَازِی، عَکْسِ دَشْتِنُوشْتِ مُتَعَلِّقِ بَه کِتَابْخَانَه مُرادْمَلا بَه شُمارَه ۱۵۶۲، مُورَخِ ۹۱۲ ه.ق.، پُشْتِ بَرِگِ ۴۲۹.

۴. چاپ‌هایِ مُتَعَدِّدِی از کُلِّیَاتِ سَعْدِی هَسْتِ کِه با وِیرایشِ تَصْحِیحِ فُرُوعِی یا دَشْتِ کَارِی جَزْئِی دَرِ آن پَدِیدِ آمَدَه و هَمَه رَا بَايَدِ اَقْمَارِ تَصْحِیحِ فُرُوعِی قَلَمِ داد.

۵. کُلِّیَاتِ سَعْدِی، بَه اِهْتِمَامِ: مُحَمَّدِ عَلِی فُرُوعِی [با هَمْکَارِی: سَیِّدِ حَبِیبِ یَعْمَانِی]، [بازچاپِ زَبَرِ نَظَرِ: بَهاةُ الدِّینِ حُرْمَشَاهِی]، ج: ۱۵، تَهران: مَوْسَسَه اِنْتِشَارَاتِ اَمِیرْکَبِیر، ۱۳۸۹ ه.ش.، ص ۸۵۸.

چون مُخاطَبانِ سَخْنِ، عُمومِ اَهْلِ اَدَبِ و خَاصَه دَانِشْجَوِیَانِی و دَانِشْ اَمُوزَانِی چُون خُودِ رَاقِمِ اِین سَطْرَهائِند، لَایِدِ اِین اِشْتِظْرادِ رَا بَرِ مَن نَخَواهَنْد گِرِفتِ و بَی جَا و نازِوا نَخَواهَنْد شَمَزْدِ کِه:

واژَه «مُقْبَلِ» بَه مَعْنایِ "نِیکِ بَخْتِ، خُوشْ بَخْتِ"، دَرِ اَصلِ "مُقْبَلِ عَلَیْه" بُوَدَه اَسْت و بَه فَتْحِ بَاءِ بُوَدَه؛ لِیکِ فَازِسی زَبانانِ اَعْلَبِ آن رَا بَه کَسْرِ بَاءِ بَه کَارِ می بَزْدَه اَنَد و می بَرِنْد؛ و بَه قَوْلِی، بَه هَمِینِ کَسْرِ بَاءِ نِیزِ دَرِ فَازِسی صَحِیحْ تَر اَسْت و فَصِیحْ تَر.

تَفْصِیلِ رَا، نِگَر: عَاطِفِ مَشْهُورِ، عَبْدُ الرَّسُولِ حَیّامِ پُور، گِرِداوَرَنْدَه: مُحَمَّدِ عَبْدِلی، با مُقَدَّمَه: دِکْتَرِ حَسَنِ اَنُورِی، ج: ۲، مَهاباد: اِنْتِشَارَاتِ مِیراثِ مانا، ۱۳۹۸ ه.ش.، ص ۱۰۲؛ و: فَرَهَنْگِ فَاوِسی، دِکْتَرِ مُحَمَّدِ مَعینِ، ج: ۹، تَهران: مَوْسَسَه اِنْتِشَارَاتِ اَمِیرْکَبِیر، ۱۳۷۵ ه.ش.، ص ۴۲۸۶/ ۴؛ و: غِیاثُ اللُّغَاتِ، غِیاثُ الدِّینِ رَاْمُپُورِی، چاپِ سَنَگِی، کَانِپُور:

گذشته از آن که أَصْلِ مُخْتَوَايِ سُخْنِ شَيْخِ دَرِ اَيْنِ جَا، بِرِخِلَافِ نَوْعِ سُخْنَانِ او، بَوِي تَشَاؤُمِ مِي دَهْد (و صَدَّ اَلْبَتَّةَ كِه اَدَمِي هَمَوَارِه بَرِ يَكِ حَالِ نِيَسْت؛ و سَعْدِي زَنْدِه دِلِ شَاد و سَرخُوشِ هَم لَابِدْ گَاه - مِثْلِ مَا - تَنگِ دِلِ و مَلُولِ و بِي دِمَاغِ مِي شُدِه اَنَسْت^۱)، عِبَارَتِ بِيْتِ، - بِه اِصْطِلَاحِ شَايِعِ دَرِ مُحَاوَرَهٗ مَثْنِ خَوَانان: - "صاف" نِيَسْت؛ يَعْنِي: وَاِضْحِ و رُوشَنِ و سَررَاشْتِ نِيَسْت.

اُسْتادِ بَهَاءِ الدِّينِ خُرْمَشَاهِي، اَز طابِعَانِ اَثَارِ سَعْدِي، بَدِينِ نَارُوشَنِي تَوَجُّهِي كَرْدِه و دَرِ كَلِيَّاتِ سَعْدِي ويرانسْتَهٗ خُوِيشِ، اَز بَرَايِ وَاژَهٗ «نِيَسْت» دَرِ اَيْنِ بِيْتِ كِه مُوَافِقِ هَمَانِ صَبِيْطِ فُرُوعِي نَقْلِ فَرْمُودِه اَنْد، حَاشِيَه اِي نُوِشْتِه اَنْد اَز اَيْنِ قَرَار:

«قياسًا و از نظر معنی "است" درست تر می نماید.»^۲

مِي نُويسَم:

دَسْتَنُوشْتِ اَرْجِ دَارِي اَز كَلِيَّاتِ سَعْدِي شيرازِي هَسْت كِه بِه كِتَابخانَهٗ مَجْلِسِ شُورايِ اِسْلَامِي (بِه شُمارَهٗ ۲۵۶۹) تَعَلُّقِ دَارْدِ و ظَاهِرًا دُنْبَالَهٗ هَمَانِ دَسْتَنُوشْتِ مُتَعَلِّقِ بِه بُنيادِ بودمر Bodemer اَسْت كِه اَسَاسِ تَصْحِيحِ گِلَسْتانِ و بوِشْتانِ ويرانسْتَهٗ زَنْدِه يادِ اُسْتادِ دَكْتَرِ يُوْسُفِي بُوْدِه. اَيْنِ دَسْتَنُوشْتِ كِتَابخانَهٗ مَجْلِسِ كِه بِه حَظِّ عَبْدِ الصَّمَدِ بِنِ مُحَمَّدِ بِنِ مُحَمَّدِ بِنِ خَلِيْفَهٗ بِنِ عَبْدِ السَّلَمِ البَيْضَاوِي كِتَابَتِ گَزْدِيْدِه و تَارِيخِ كِتَابَتِ رِسالَهٗ نَظَنَزِيَهٗ (عَقْلِ و عِشْقِ) دَرِ اَن، رَمَضانِ ۷۲۱ ه.ق. مَذْكُورِ اَفْتادِه، و بَرِ سَرِ هَمِ اَز قَدِيمِ تَرِينِ نُسْخِ كَلِيَّاتِ شَيْخِ شيرازِ بِشُمارِ اَسْت، سَابِقًا اَز اَن اَدِيبِ و شاعِرِ و سِياسَتِ پيشَهٗ خُرَاسانِي، زَنْدِه يادِ مُحَمَّدِ دَانِشِ بَرْزُگِ نِيَا، بُوْدِه اَسْت و اَنُوشَه يادِ فُرُوعِي هَمِ اَز اَن دَرِ تَصْحِيحِ كَلِيَّاتِ سَعْدِي بَهْرَهٗ فَرَاوانِ بُرْدِه و بَشِيارِ هَمِ بِه اَن اِعْتِقَادِ دَاشْتِه اَسْت؛ چُنان كِه دَر بارَهٗ اَن

مَطْبَعِ مِثْسِي تَوَلِ كِشُورِ، ۱۹۰۴ م.، ص ۴۳۸؛ و: تَكْمَلَهٗ المَعاجِمِ العَرَبِيَّةِ، رِيْهَارْتِ دُوزِي، تَرْجَمَهٗ: د. مُحَمَّدِ سَلِيمِ النِّعِمِي، مُراجَعَهٗ: جَمالِ اَلْحِيْطِاطِ، ج ۸، ط: ۱، بَعْداد: دارِ الشُّؤُونِ الثَّقافِيَّةِ العَامَّةِ، ۱۹۹۷ م.، ص ۱۷۹.

۱. بِه قَوْلِ يَكِي اَز شُوخانِ هَمِ رُوزْگارِ ما، "حَافِظِ يَكِ رُوزِ كَيْفِشِ كُوكِ بُوْد، مِي گُفْت:

خوشا شيراز و وَضِعِ بِي مِثَالِشِ خُداوَنْد! نِگَهٗ دارِ اَز زَوَالِشِ

يَكِ رُوزِ هَمِ حَالِشِ گِرُفْتِه بُوْد، مِي گُفْت:

آبِ و هَوَايِ فَازِسِ عَجَبِ سِفْلِهٗ پَرُوزِشْتِ! كُوهَمَرِهِي كِه خِيْمَهٗ اَزِينِ خَاكِ بَرَكْتَمِ؟!.

۲. كَلِيَّاتِ سَعْدِي، بَرِ اَسَاسِ تَصْحِيحِ و طَبْعِ شَادزُوانِ مُحَمَّدِ عَلِي فُرُوعِي و مُقابِلَهٗ با دُو نُسْخَهٗ مُعْتَبَرِ دِيگَرِ، تَصْحِيحِ [و] مُقَدَّمَهٗ [و] تَعْلِيقاتِ و فَهَارِسِ بِه كُوشِشِ: بَهَاءِ الدِّينِ خُرْمَشَاهِي، ج: ۹، نَهْران: اِنْتِشَاراتِ دُوشْتانِ،

۱۴۰۲ ه.ش.، ص ۷۹۰، هَامِش.

بصراحتی هرچه تمام‌تر نوشته است که «در اعتبار و صحت و قدمت کتابت بی‌مانند [است] و شاید در دنیا بی‌نظیر باشد»^۱. این دست‌نویشت، در واقع، در آماده‌سازی بخشی از کتیبات سعدی از برای چاپ، اساس تصحیح فروغی بوده و خود فروغی نوشته است: «این نسخه بسیار معتبر و صحیح است و به قدری مورد توجه و اعتماد ما بوده که در واقع آن را اصل و متن قرار داده‌ایم و اگر هم در مواردی از آن عدول کرده‌ایم و متن را به حاشیه برده‌ایم، غالباً از آن به "قدیم‌ترین نسخه" تعبیر شده است»^۲. ... باری، همین نسخه عزیز مقبول افتاده و مستحسن کتیبات شیخ، در ضبط بیت مورد بحث ما، در بخش مفردات^۳، صریحاً و واضحاً «انست» (= آنست) آورده است و ضبط الباقی کلمات آن با ضبط فروغی موافقت دارد؛ و لذا بجد جای تعجب است که چرا در ویراست فروغی از نویسی این نسخه محبوب او پیروی نشده است و حتی در حاشیه هم به مضبوط آن اشارتی نرفته.

دست‌نویشت ازج‌آور دیگری از کتیبات سعدی شیرازی هست که به کتابخانه دیوان هند تعلق دارد و رونویسگر آن، در بعضی مواضع، مدعی گردیده است که از روی خط خود شیخ استنساخ کرده است؛ هرچند که گویا توقع ناشی از این مدعی وی، با پایه راستین صحت و اعتبار نسخه‌اش سازگار نیاید. به هر روی، نسخه کهنه‌ای است مورخ ۷۲۸ ه.ق.؛ و اگرچه عکس بغایت بدخوان پریشانی از آن در اختیار من بیچاره است^۴ که تلاش از برای قرائت آن کاهش جان و رنج روان و علی‌آی نحو کان کم حاصل است، خوشبختانه این بیت مفردات را بوضوح در آن می‌توان خواند و دید که موافق

۱. کتیبات سعدی، به اهتمام: محمدعلی فروغی [با همکاری: سید حبیب یغمائی]، [بازچاپ زیر نظر: بهاء‌الدین خرمشاهی]، ج: ۱۵، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۹ ه.ش، ص ۴۰۸.

۲. همان، همان ج، ص ۴۰۹.

۳. رویه ۴۴۴ - بنا بر تزییم دستی نسخه.

۴. تبار این عکس به فیلم متعلق به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران بازمی‌گردد.

ای کاش بزخی از آن نیک‌بختان هم‌وطن سعدی که هر چند گاه یک بار، به لطف پروردگار آموزگار، گزید بایی در بلده طیبه "لندن" - سینت عن الحدثان! - می‌تکانش و شوارع ممتوره آن را به گام‌های خجسته خویش پیخسته می‌فرمایند و کاخ باکینگهام و میدان ترافالگار و کرانه‌های تیمز و فروشگاه هرودز و کجا و کجایش را به قدوم میمنت لزوم خویش مزین می‌کنند، در کنار آن همه فرائض لازم‌الایمان!، از برای خدمت به سعدی و فرهنگ ایران هم دستی بجنبانند و تکاپویی کنند و تصویر روشن و رنگی و تازه از این دست‌نویشت کهنه فراهم آرند و در میان دوستاران آدب فازی بپراکنند! ... ایدون باد!

جُزوی نیز به کار رفته است) و حتّی خود ولادت (که به این معنا هم گفت وگویی انگیز است لیک به هر روی به کار رفته).^۱

الْعَرَضُ، شاید کسی بتواند گفت که "مولود" در تکبیر سَعْدی به مَثَابِتِ "قید" به کار رفته است و سَعْدی می‌گوید: نیکبخت کسی است که همان طور که ولادت می‌یابد / عِنْدَ الْوِلَادَةِ بَرَفُورِ بَمیرِد.

چنین اشتنباطی البته مُحال نیست؛ به‌ویژه که همین سَعْدی، مثلاً "بیچاره" و "مسکین" را به معنای "به مسکنت، به بینوائی، به بیچارگی" به کار برده است.

به کار بُرِدِ واژه "بیچاره" در این سروده سَعْدی بنگرید:

سال دیگر را که می‌داند حساب؟ یا کجا رفت آن که با ما بود پار؟
خفتگان بیچاره در خای لحد خفته اندر کله سر سوشمار^۲

هم سَعْدی در حکایتی در بوستان می‌فرماید:

خَران زیر بارِ گران بی علف به روزی دو مسکین شُدندی تَلَف^۳
و «مسکین»، در این جا، - موافقِ تَصْرِیحِ بَعْضِ شُرَاح - یعنی: به بیچارگی؛ و قید است^۴.

نسخه فریدون میرزای تیموری - به اهتمام: أحمد مجاهد، ج: ۳، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۸۶ ه.ش.، ص ۱۰۵؛ و: شرح سودی بر حافظ، محمد سودی بشتوی، ترجمه: دکتر عصمت ستارزاده، ج: ۵، تهران: انتشارات زرین - و: انتشارات نگاه، ۱۳۶۶ ه.ش.، ۶۰۶/۱؛ دیوان حافظ، چاپ سنگی، لکهنو: مطبع منشی نول کشور، ۱۳۰۱ ه.ق.، ص ۶۵؛ و شاید مهم‌ترین حُسنش، در همین فائِدَتِ لغوی و سودبخشی آن به حال معرفت تاریخ زبان باشد.

۱. نگر: لغت‌نامه دهخدا، ذیل «مولود»؛ و: فرهنگ فارسی، دکتر محمد معین، ج: ۲۲، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۴ ه.ش.، ۴/۴۴۴۸؛ و: غلط مشهور، عبد الرسول ختیاپور، گزداورنده: محمد عبدلی، با مقدمه: دکتر حسن آنوری، ج: ۲، مهاباد: انتشارات میراث مانا، ۱۳۹۸ ه.ش.، ص ۱۱۰؛ و: فرهنگ بُرُزُگِ سُخَن، به سزپرستی: دکتر حسن آنوری، ج: ۱، تهران: انتشارات سُخَن، ۱۳۸۱ ه.ش.، ۷۵۰۱/۷.

۲. کَلِیَاتِ سَعْدی، به اهتمام: فروغی، همان چ امیرکبیر، ۱۳۸۹ ه.ش.، ص ۷۲۴.

۳. بوستان سَعْدی، تَصْحیح و توضیح: دکتر غلامحسین بوشفی، ج: ۱۱، تهران: شرکت سهامی انتشارات خوارزمی، ۱۳۹۲ ه.ش.، ص ۶۷، ب ۸۳۷.

۴. نگر: بوستان سَعْدی، شرح و گزارش از: دکتر رضا آنزایی نژاد - و: دکتر سعید قره‌بگلو، ج: ۱، تهران: جامی، ۱۳۷۸ ه.ش.، ص ۲۲۹.

باز در بوستان می خوانیم:

شَنیدَم که مَرَدی غَم خانِه خَوَزِد که زَنبُور بَر سَقْفِ او لانه کَرَد
زَنش گُفت: از اینان چه خواهی؟ مَکن! که مَسکین پَریشان شَوُند از وَطَن^۱

«مَسکین»، در این جا نیز، - مُوافِقِ تَصْرِیحِ بَعْضِ شُرَاح - تَوَاند بود که قَید باشد به هَمان
مَعنای "به مَسکَنَت، مَسکینانه"^۲.

پَس، دَر باره ناهَمواریِ آن تَکبِیتِ «بَختِ دَر اَوَّلِ فِطرتِ چو نَباشد مَسعود / مُقبِلِ آن
نیست که در حالِ بَمیرَد مَولود»، می تَوان گُمانه زنی هائی کَرَد و بَر و ن رُفَت هائی جُست؛
لیک گُمان مَن بَنده آن است که در این بیت، از بِنِ واژه «مولود» بَر جای خویشت نَباشد و
از رَهگَدَرِ تَحْرِیف و گُشتگیِ واژه دیگری پدید آمده باشد و آنگاه ریختِ اَصیلِ لَتِ دُوم
بیت نیز چیز دیگری باشد.

آنچه مَرا بدین گُمان رَهنمون می شَوَد، گُذشته از آن ناهَمواری که در بادی نَظر، نِگاهِ هَر
خوآننده مُتأَمِل را به خویشت دَر می کَشَد، نویسی دِگَرسانِ این تَکبِیت است که نَحُست
دَر لُغَتِ نامِه دِه خُدا ذیلِ دَر آیندِ "لحد" دیدم و سِپَس در بَعْضِ چاپ های حُرُوفی
کَلِیَّاتِ شیخ که چندان دَسْت گَرَد هَم نیست؛ و از هَمان جا گُمانی به گُشتگیِ لَفْظِ بَر دَم
که شَرَحش از این قرار است:

دَر لُغَتِ نامِه دِه خُدا، ذیلِ دَر آیندِ "لحد"، هَمین بیت را با این ریخت می بینیم:

بخت در اول فطرت چو نباشد مسعود مقبل آن است که در خاک لحد شد مردود
مُدَوَنانِ لُغَتِ نامِه این ریخت را از کُدام نُسخه خَطی یا چاپیِ کَلِیَّاتِ سَعْدی بَرگَرِفته و
یادداشت کرده اند؟ ... نمی دانیم؛ لیکن بَر زسیِ اِجمالیِ این دانش آموز نشان می دَهد که:

دَر بَعْضِ چاپ های سَنگیِ کَلِیَّاتِ و هَمچنین دَر بَعْضِ چاپ های حُرُوفیِ کَلِیَّاتِ که
تَرْتیبشان یادآور شیوه مألوفِ بیشینه نُسخه های خَطی و چاپ های سَنگیِ قَدیم است،

۱. بوستانِ سَعْدی، تَصْحیح و تَوْضیح: دَکتر غلامحَسینِ یوسُفی، ج: ۱۱، تَهْران: شَرکَتِ سِهامیِ اِنْتِشاراتِ خَوارزمی،
۱۳۹۲ ه.ش.، ص ۹۸، ب ۱۵۹۸ و ۱۵۹۹.

۲. نِگَر: بوستانِ سَعْدی، شُرَح و گُزارشِ اَز: دَکترِ رِضا اَنزایی نِژاد - و - دَکترِ سَعیدِ قَره بَگلو، ج: ۱، تَهْران: جامی،
۱۳۷۸ ه.ش.، ص ۲۶۳.

چُنْانِ كِه مَثَلًا رَسَائِلِ و مَجَالِسِ شَيْخِ رَا دَرِ هَمَانِ آغَاژِ كِتَابِ آوَزْدِهْ آندِ و دِيوَانِ هَايِ چَهَاژْگَانَهْ عَزَلِيَّاتِ سَعْدِي رَا دَرِ هَمِ نَرِيخْتِهْ و رِسَالَهْ صَاِحِبِيَهْ رَا دَرِ دِيْگَرِ بَخْشِ هَا مُتَفَرِّقِ نَگَرْدَانِيْدِهْ آندِ و...، صَبْطِ بَيْتِ آزِ اَيْنِ قَرَارِ اسْتِ:

بخت در اولِ فطرتِ چو نباشد مسعودِ مقبلِ آنِ نيستِ كه در خاكِ لحدِ شدِ مردود^۱
و لا بُدِ بَايْدِ سُوْأَلِيْ خَوَانْدِ تَا مَعْنَايِ مُحْصَلِ مُسْتَقِيْمِي دَاشْتِهْ بَاشْدِ.

باري، مي بينيد كه اينان بخصوص به جايِ نويش «مولود»، «مزدود» آورده اند؛ كه البته به نظرِ داعيِ مقبولِ نيست؛ چه، آدمي را در آغاز از "خاكِ لحد" بزيانورده اند تا چون مثلاً

۱. كَلِيَّاتِ سَعْدِي شِيرَازِي، چاپِ سَنَگِي، بِه حَظِّ: فَضْلِ اللهِ شَرِيفِ شِيرَازِي، بَمَبْنِي: مَطْبَعِ التَّاصِرِي، ۱۳۰۹ هـ. ق.، ص ۴۲۸؛ و: كَلِيَّاتِ سَعْدِي شِيرَازِي، چاپِ سَنَگِي، بِه تَضْحِيحِ: فَصِيحِ الْمُلْكِ شُورِيْدِه، بِه حَظِّ: مَحْمُودِ بِنِ عَلِي نَقِي شِيرَازِي، بَمَبْنِي: مَطْبَعِ مُطَفَّرِي، ۱۳۳۵ هـ. ق.، ص ۴۳۱؛ و: كَلِيَّاتِ سَعْدِي (بَا تَرْجَمَهْ فَصَايِدِ عَرَبِي)، مُقَدَّمَه وَ سَنَجِ حَالِ آزِ: مُحَمَّدِ عَلِي فُرُوعِي "ذُكَاؤُ الْمُلْكِ"، ج: ۱، تَهْرَانِ: سَازْمَانِ اِنْتِشَارَاتِ اِيْرَانِ، ۱۳۶۳ هـ. ش.، ص ۸۹۴؛ و: كَلِيَّاتِ سَعْدِي (بِه اِنْضِمَامِ: تَرْجَمَهْ فَصَايِدِ عَرَبِي)، بَا مُقَدَّمَه: عَبَّاسِ اِقْبَالِ اَشْتِيَانِي - وَ - مُحَمَّدِ عَلِي فُرُوعِي، حَوَاشِيِ آزِ: م. دَرُويش (مَحْمُودِ عَلَمِي)، ج: ۶، تَهْرَانِ: سَازْمَانِ اِنْتِشَارَاتِ جَاوِيْدَانِ، ۱۳۶۷ هـ. ش. (بَرِ صَفْحَهْ عُنْوَانِ نُوْشْتِهْ آندِ: «آزِ رُويِ نَسْخَهْ تَضْحِيحِ شُدِهْ ذِكَاءِ الْمَلِكِ فُرُوعِي»؛ لِيكِ مَثْنِ وَ تَرْتِيْبِ كَلِيَّاتِ مُطَابِقِ تَضْحِيحِ فُرُوعِي نِيَسْتِ)، ص ۹۱۳ (بَا نُوْيِشِ «ارِل»، بِه جَايِ «اَوَّل»؛ كِه پِيْدَا سْتِ حَطَايِ مَطْبَعِي اسْتِ).

۲. تَوْضِيْحًا (وَ آزِ بَرَايِ دَفْعِ دَخْلِ مُقَدَّرِ) دَرِ خُصُوصِ كَلِمَهْ «لَحْد» عَرْضِ مِي كُنَم:
واژه تازی «لحد» كه در زبانِ فَاَرْسِيِ اَعْلَبِ بِه رِيخْتِ «لحد» بِه كار رَفْتِهْ اسْتِ و مِي رُودِ، دَرِ اَصْلِ يَعْنِي: «شِكَا فِ كِرَانَهْ كُورِ، وَ شِكَا فِ يَكِ كِرَانَهْ كُورِ...» (مُنْتَخَبِ اللُّغَاتِ شَاهِ جَهَانِي، عَبْدِ الرَّشِيدِ الْحُسَيْنِي الْمَدَنِي التَّنَوِي، چاپِ سَنَگِي طَهْرَانِ - بِه تَضْحِيحِ وَ تَخْشِيَهْ: مُحَمَّدِ طَاهِرِ قُمِي؛ وَ بِه اِهْتِمَامِ: حَاجِ شَيْخِ اَحْمَدِ شِيرَازِي -، ۱۳۱۶ هـ. ق.، ص ۳۷۶)، و «شِكَا فِ بِه دَرَا زَا دَرِ يَكِ كِرَانَهْ قَبْرِ كِه مَيْتِ رَا دَرِ اَنْ جَائِ دِهَنْدِ» (لُعْثُ نَامَهْ دِهْخُدَا)؛ لِيكِ دَرِ كَثِيْرِيِ آزِ شُوهَايِدِ مُتَوْنِ قَدِيْمِ، چُنْبِيْنِ بِه نَظَرِ مِي رَسَدِ كِه «لحد» بِه مَعْنَايِ مُطْلَقِ «قَبْرِ» بِه كار رَفْتِهْ اسْتِ. آزِ جُمْلَهْ دَرِ بِيْثِ هَائِيِ آزِ سَعْدِي كِه - نِمُونَه وَارِ - مُلَاخَظَهْ مِي فَرْمَايِيْدِ:

* حُفْتَهْ خَاكِ لَحْدِ رَا كِه تَوَا كَهْ بِه سَرِ آيِي عَجَبِ اَزِ بَا زِ نَبَايِدِ بِه تَنْ مُزْدِهْ زَوَانَسْشِ
(كَلِيَّاتِ سَعْدِي، بِه اِهْتِمَامِ: فُرُوعِي، هَمَانِ چِ، اَمِيْرْ كَبِيْرِ، ۱۳۸۹ هـ. ش.، ص ۵۳۳، غ ۳۳۲).
* وَرِ بَدَانَمِ بِه دَرِ مَرْگِ كِه حَشْرَمِ بَاشْتِ، آزِ لَحْدِ رَفْضِ كُنَانِ تَا بِه قِيَامَتِ بَرُومِ!
(هَمَانِ، هَمَانِ چِ، ص ۵۷۰، غ ۴۲۹).
* مُزْدِهْ آزِ خَاكِ لَحْدِ رَفْضِ كُنَانِ بَرُخِيْرِدِ گَرِ تُو بَالَايِ عِظَامَشِ كُذَرِي، وَهِي رَمِيْمِ!
(هَمَانِ، هَمَانِ چِ، ص ۵۷۱، غ ۴۳۱).
* دَرِ قِيَامَتِ چُو سَرِ آزِ خَاكِ لَحْدِ بَرُودَاژِمِ گَرُودِ سُوْدَايِ تُو بَرِ دَا مَنِ جَانَمِ بَاشْدِ
(هَمَانِ، هَمَانِ چِ، ص ۴۸۱، غ ۱۹۵).
* نَهْ تَا جَانِ دَرِ جَسَدِ بَاشْدِ وَ فَا دَارِي كُنَمِ بَا او؛ كِه تَا تَنْ دَرِ لَحْدِ بَاشْدِ، وَ گَرِ خُودِ اَشْخُوَانَسْتِي!
(هَمَانِ، هَمَانِ چِ، ص ۶۰۷، غ ۵۲۵).

بَعْدِ مَوْتِ بَه خَاكِ لَحْدِ سِبَارْدَه شَوْد، بَارَكَزْدَانِيْدَه وَ "مَزْدُوْد" بَه خَاكِ لَحْدِ مَحْسُوْب كَزْدَا! ... مَكْرَانَ كَه بَه تَوْشَعِي قَائِلِ شَوِيْم وَ نِهَاد وَ آفْرِيْنِشِ خَاكِ سِرِشْتِ اَدَمِي رَا مُجَوَزِي بَشْمَارِيْم اَز بَرَايِ چُنِيْن تَعْبِيْرِي، وَ اَز اِخْتِصَاصِ "خَاكِ" مَذْكُوْر دَر بِيْتِ بَه "لَحْد" هَم چَشْمِ پُوْشِي كُنِيْم وَ دَر تَوْجِيَه صَرْفِ نَظْرِمَانَ هَم بَكُوِيْم: مَقْصُوْد، هَمَانَ بَارَكَزْسْتَنِ جِسْمِ خَاكِ اَسْت بَه خَاكِ بَه طَوْرِ مُطْلَقِي.

وَ اَنْكَهِي، «مُقْبِلِ آنِ اسْت / آنِ نِيْسْت كَه دَر خَاكِ لَحْدِ شَد مَرْدُوْد»، يِگَانَه رَوَايَتِ بَدِيْلِ صَبِيْطِ مُبَهْمِ چَاپِ فُرُوْعِي وَ پِيْرَوَاتَشِ نِيْسْت.

* هَنُوَز بُوِي مَحَبَّتِ زِ خَاكِمِ آيْدِ اَكْر جُدَا شَوْد بَه لَحْدِ بَنْدِ بَنْدَمِ اَز تَزْكِيْبِ

(عَزَلَهَايِ سَعْدِي، تَضْحِيْح: دَكْتَرِ غُلَامْحُسَيْنِ يُوْسُفِي، بَه اِهْتِمَام: دَكْتَرِ پَرُوِيْزِ اَنَابَكِي، وَ دَسْتِيَارِي: بَانُو رَفْعَتِ صَفِي نِيَا، ج: ۱، تِهْرَان: اِنْتِشَارَاتِ شَخْن، ۱۳۸۵ ه.ش.، ص ۲۷۸، غ ۶۲۱؛ وَ: كَلِيَاتِ سَعْدِي، بَه اِهْتِمَام: فُرُوْعِي، هَمَانَ ج، اَمِيْرَكَبِيْر، ۱۳۸۹ ه.ش.، ص ۶۸۳).

* چُو مُزْدَه بَاشَم اَكْر بَكْدَرْدِ بَه خَاكِ لَحْدِ بَه بَانِكِ نَعْرَه بَرَايْدِ كَه جَانِ مَاشْتِ هَنُوَز

(عَزَلَهَايِ سَعْدِي، تَضْحِيْح: دَكْتَرِ غُلَامْحُسَيْنِ يُوْسُفِي، بَه اِهْتِمَام: دَكْتَرِ پَرُوِيْزِ اَنَابَكِي، وَ دَسْتِيَارِي: بَانُو رَفْعَتِ صَفِي نِيَا، ج: ۱، تِهْرَان: اِنْتِشَارَاتِ شَخْن، ۱۳۸۵ ه.ش.، ص ۲۷۸، غ ۶۲۲؛ وَ: كَلِيَاتِ سَعْدِي، بَه اِهْتِمَام: فُرُوْعِي، هَمَانَ ج، اَمِيْرَكَبِيْر، ۱۳۸۹ ه.ش.، ص ۶۸۷).

* بَرَادَرَانِ لَحْدِ رَا زَبَانَ كُفْتَنِ نِيْسْتِ تُو كُوْشِ بَاش! كَه بَا اَهْلِي دَلِ بَه كُفْتَارَنْد!

(كَلِيَاتِ سَعْدِي، بَه اِهْتِمَام: فُرُوْعِي، هَمَانَ ج، اَمِيْرَكَبِيْر، ۱۳۸۹ ه.ش.، ص ۷۹۱، غ ۲۰ اَز مَوَاعِظِ).

* خُفْتِگَانَ بِيْچَارَه دَر خَاكِ لَحْدِ خُفْتَه اَنْدَرِ كَلَه سَرِ سُوْشِمَارِ

(هَمَانَ، هَمَانَ ج، ص ۷۲۴).

* فَاْرَغِ نَشَسْتَه اِي بَه فَاْرَاخَايِ كَامِ دَلِ بَارِي زِ تَنگَنَايِ لَحْدِ يَادِ نَاوَرِي

(هَمَانَ، هَمَانَ ج، ص ۷۵۴).

* چُو دَر خَاكْدَانِ لَحْدِ خُفْتِ مَزْدِ، قِيَامَتِ بِيْفَشَانَسْدِ اَز مَوِي كَزْدَا!

(بُوْشْتَانِ سَعْدِي، تَضْحِيْح وَ تَوْضِيْح: دَكْتَرِ غُلَامْحُسَيْنِ يُوْسُفِي، ج: ۱۱، تِهْرَان: شَرِكْتِ سِهَامِي اِنْتِشَارَاتِ خَوَارَزْمِي، ۱۳۹۲ ه.ش.، ص ۱۸۹، ب ۳۷۴۷).

* دِگَرِ دِيْدَه چُوْنِ بَرُوْرُوْدِ چِرَاغِ، چُو كِرِيْمِ لَحْدِ خُوْرُوْدِ پِيَهِ دِمَاغِ؟

(بُوْشْتَانِ سَعْدِي، تَضْحِيْح وَ تَوْضِيْح: دَكْتَرِ غُلَامْحُسَيْنِ يُوْسُفِي، ج: ۱۱، تِهْرَان: شَرِكْتِ سِهَامِي اِنْتِشَارَاتِ خَوَارَزْمِي، ۱۳۹۲ ه.ش.، ص ۱۷۲، ب ۳۳۴۱).

نِيْز، دَر چَكَاْمَه اِي مَنَسُوْبِ بَه شِيْخِ شِيْرَازِ (كَه بَه تَضْرِيْحِ بَعْضِ طَابِعَانِ اَنَارَشِ، "اَلْحَاقِي" اَسْت) مِي خَوَانِيْم:

تُو رَا بَه كُنْجِ لَحْدِ سَالِ هَا بِيَايْدِ خُفْتِ تَنْ تُو طُعْمَه هَرِ مَوْرِ وَ مَارِ خَوَاهْدِ بُوْد

(كَلِيَاتِ سَعْدِي، بَه اِهْتِمَام: فُرُوْعِي، هَمَانَ ج، اَمِيْرَكَبِيْر، ۱۳۸۹ ه.ش.، ص ۸۶۲؛ وَ: مَتْنِ كَامِلِي كَلِيَاتِ سَعْدِي شِيْرَايِ،

بَه كُوْشِش: مَظَاهِرِ مُصَفَا، بَا هَمَكَاْرِي: اَكْرِمِ سُلْطَانِي، ج: ۴، تِهْرَان: اِنْتِشَارَاتِ رُوْزَنَه، ۱۴۰۱ ه.ش.، ص ۹۴۲).

بدیلِ دیگر که غریب است، و با عَرَابَتَش، به نوعی اِحْتِمَالِ گشتگیِ نویسیش مُنْدَرَجِ دَرِ چاپِ فُرُوعی را دَرِ ذَهْنِ ما فُوتِ می بَخُشد، این است:

«مقبِلِ آن است که در خاک لحد شد مودود».

دَرِ شُمَارِ قَابِلِ اِعْتِنَائی اَز نَسَخِ حَظی کُلِّیَاتِ سَعْدی و هَمچُنینِ دَرِ بَعْضِ چاپِ هایِ حُرُوفیِ قَدیمِ کُلِّیَاتِ سَعْدی و بَعْضِ چاپِ هایِ جَدیدِ تَرِ ریشه دارِ دَرِ آن چاپِ هایِ قَدیم، آمده است:

بَخْتُ دَرِ اَوَّلِ فِطْرَتِ چو نَباشد مَسعود مُقبِلِ آنست که دَرِ خَاکِ لَحْدِ شُد مودود^۱

«مودود» اَلْبَتَّه دَرِ اَیْنِ جَا و دَرِ اَیْنِ سِیَاقِ، گویا مَعْنایِ مُحَصَّلی نَدارد؛ لیکِ آن اَنْدازه هَسْت که ما را بَدینِ حَیَالِ اَنْدازد که اِحْتِمَالاً دَرِ رِیخْتِ اَصْلِی و اَصیلِ سُحْنِ سَعْدی دَرِ اَیْنِ جَا کَلِمَه ای بوده است که کاتبانِ آن را بَدِ خواننده یا بَدِ نُوشتِه اَنَد، و آن، به رِیخْتِ هایِ "مردود" و "مودود" می مانِسته است. "مردود" و "مودود" هَم که دَرِ کُلِّیَّتِ خودِ یکِ سَکُلِ وَاحِدِ نِگارِشی را تَداعی می کُنند و هَزْدو پَرَهیبِ یکِ واژه نَوانند بود.

دَرِ بَعْضِ چاپِ هایِ سَنگیِ کُلِّیَاتِ هَم آمده است: «مقبِلِ آنست که در خاک لحد شد مودود».^۲

۱. کُلِّیَاتِ سَعْدی شیرازی، عَکسِ دَشْتِ نُوشتِ کُهنه مُتَعَلِقِ به کِتَابخانَه مَجلِسِ شُورایِ اِسلامی (به شُمَارَه ۱۹۸۴۸) که اَز سَدَه نُهَمِ هِجری تازِه تَرِ نَمی نَمایند، رویه ۳۴۲ - بِنَا بَرِ تَرْقِیمِ دَشْتی نُسَخَه - (با طُرُزی اَز کِتَابتِ که دَرِ آن "خاک" بَیشتَر به "خال" می ماند)؛ و: کُلِّیَاتِ سَعْدی شیرازی، عَکسِ دَشْتِ نُوشتِ مُتَعَلِقِ به کِتَابخانَه مُرادمُلا (به شُمَارَه ۱۵۶۲)، مُوَرِّخِ ۹۱۲ ه.ق.، پُشتِ بَرِگِ ۴۳۰؛ و: کُلِّیَاتِ سَعْدی شیرازی، عَکسِ دَشْتِ نُوشتِ مُتَعَلِقِ به کِتَابخانَه عَاطِفِ اَفَنْدی (به شُمَارَه ۲۲۴۰)، به حَظِ نَسْتَعَلِیقِ پَیرحُسنِ بِنِ پَیرحُسنِ کاتبِ شیرازی، مُوَرِّخِ ۹۳۷ ه.ق.، روی بَرِگِ ۴۷۷ - بِنَا بَرِ تَرْقِیمِ دَشْتی بَرِگِ هایِ نُسَخَه به اَز قَلمِ فَرَنگی -؛ و: کُلِّیَاتِ سَعْدی شیرازی، عَکسِ دَشْتِ نُوشتِ مُتَعَلِقِ به کِتَابخانَه رَاشِدِ اَفَنْدی (به شُمَارَه ۱۲۹۷)، به حَظِ نَسْتَعَلِیقِ عَلی جانِ بِنِ حَیدر عَلی هَزوی، مُوَرِّخِ ۱۰۳۴ ه.ق.، پُشتِ بَرِگِ ۲۹۰ (اَلْبَتَّه کاتبِ، دَرِ لَتِ دُوم، "شد" را اَز قَلَمِ اَنْداخته است)؛ و: کُلِّیَاتِ اَفْصَحِ المُتَکَلِّمِینِ اَبُو عَبدِاللهِ مَشْرِفِ بِنِ مُصْلِحِ الدِّینِ سَعْدی شیرازی، با مُقَدَّمه: عَباسِ اِقْبالی اَشْتیانی، تَهْران: شَرکَتِ کِتَابفُرُوشی اَدَب، ۱۳۱۷ ه.ش.، ص ۳۹۰؛ و: کُلِّیَاتِ سَعْدی (با تَرْجُمَه فِصَایِدِ عَرَبی)، با مُقَدَّمه: عَباسِ اِقْبالی اَشْتیانی، ج: ۱، تَهْران: اِنْتِشاراتِ تیرازه - و - نَشْرِ عِلْم، ۱۳۶۶ ه.ش.، ص ۱۰۰۱.
۲. کُلِّیَاتِ سَعْدی شیرازی، چاپِ سَنگی، بی نا، بی تا، ظ. چاپِ ایران / نُسَخَه اِهدائی اَقایِ مُحَمَّدِ کَریمِ اِشراقِ به کِتَابخانَه مَجلِسِ شُورایِ اِسلامی (مَحْفُوظ به شُمَارَه ۳۱۷۷۹۵)، رویه ۴۶۳ - بِنَا بَرِ تَرْقِیمِ دَشْتی کِتَاب -؛ و: کُلِّیَاتِ سَعْدی شیرازی، چاپِ سَنگی ایران، مَطْبَعَه حَاجی عَبدِالرَّحیم (به تَصْحیحِ "مُحَمَّدِ القَزوینی" به سالِ ۱۳۲۱ ه.ق. / "بَسعی و اِهِتِمَام... آمیرزا باقرِ خَلَف... اَملاً عَبدِالرَّحیمِ تاجِرِ کِتَاب فُرُوشِ خَوانساری"؛ "حَزْرَه عَلی اکْبَرِ کِتَاب فُرُوشِ قَمی مُقِیمِ طَهْران")، ۱۳۴۶ ه.ق.، ص ۴۲۲ (با نویسیش «دولت» به جای «فطرت» دَرِ لَتِ نَخُشت و حَرَکَتِ کُذاریِ هَمزه «مودود» با صَمّه).

دَسْتَنُوشْتِ شایانِ اِعْتِنایِ دِیگَری اَز کُلِّیَاتِ سَعْدِی شیرازی هَسْتِ کِه زَمانی دَر "کِتَابْخَانَهُ بَاقِرِ تَرَقِّی" بُوْدِه اَسْت و اَكُنون دَر کِتَابْخَانَهُ مَجْلِسِ شُورایِ اِسْلامی نِگاهْدارِی می شُود (بِه شُماره ۷۷۷۳)؛ و بِظَاهرِ کِتَابَتِ اَن بِه سَدَه هَشْتُمِ هِجْری بازمی گَزَدَد؛ چِه، دَر پایانِ کُلِّسْتانِ تاریخِ ۷۵۳ ه.ق. دَازَد. دَر اِین دَسْتَنُوشْتِ - کِه اَز جِهاْتی شایانِ تَأَمُّلِ بَیْشْتَرِ اَسْت (لِیک جَای چُنان تَأَمُّلِ فَرَاخِ دَامَنه ای نِیز اِین جَا نِیْسْت) -، بَیْتِ مَورِدِ بَحْثِ ما هَم دَر بَحْثِ مُفْرَداتِ اَمَدِه اَسْت، و چُنین اَمَدِه اَسْت:

بخت در اول فطرت جو نباشد مَسْعُودِ مُقْبِلِ اَنسْت کِه دَر خَاکِ لِحْدِ شُدِ مَعْدُودِ^۱

گُمان می کُنم شُما هَم با مَن مُوافِقِ باشِید کِه واژَه مَظْلُوبِ ما دَر اِین بَیْتِ، «مَعْدُودِ» نِیز نِیْسْت؛ لِیک اِین نِویسِش، ذَهْنِ جِویْئِدَه ما را رُوشَن تَر تَوانَد دَاشْت و رَهْنِمون تَوانَد بُوْدِ بَدِین کِه واژَه گُم شُدَه ما، بِاِحْتِمَالِ اَز جَنْبَه نِگارِشی و خِوانِشی چِیزی بُوْدِه اَسْت بَیْنِ رِیخْتِ هَایِ "مَرْدُودِ" و "مُودُودِ" و "مَعْدُودِ" و "مُؤُودِ".

باری، اَن کَلِمَه کِه کاتِبِان و طابِعِانِ اَن را بِه رِیخْتِ هَایِ "مَعْدُودِ" و "مُؤُودِ" و "مُودُودِ" و "مَرْدُودِ" بَدَلِ گَزَدِه اَنَد، بِه گُمانِ اِین دَانشِ اَموز - عَفَا اللهُ عَنه -، واژَه «مُؤُودِ» اَسْت (کِه شایَد بَدانِید شُمارِی اَز قَدَمِا اَن را بِه رِیخْتِ «مُؤُودِ» هَم کِتَابَتِ می گَزَدِه اَنَد).

«مُؤُودِ»، دَر اِصْطِلاحِ قَدَمِا، "کُودِکِ زِنْدِه بِه گُورْشُدِه" را گُویْند.

بَر بُنِیادِ اَنچِه واژَه شِناسانِ تازی دَانِ نِوِشْتِه اَنَد، «وَادِ» یَعْنی: گِرانِ بارِ گَزَدانِیدَن. دَر زَبانِ تازی، "وَادَه" بِه مَعْنایِ "اَثْقَلَه" اَسْت، و "وَادِ اَبْنَتَه" یَعْنی: "دَفَنَتْها حَیَّه، فَهِيَ مَوْؤُودَه، لِاِنَّهُ اِثْقَالٌ بِالتُّرابِ".^۲

دَر قُرْآنِ کَرِیمِ اَمَدِه اَسْت: ﴿وَ اِذَا المَوْؤُودَه سُئِلَتْ * بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ﴾ (س ۸۱، ی ۸ و ۹)؛ و رَایْمَنْدانِ گُفْتِه اَنَد کِه: «المَوْؤُودَه اَی المَدْفُونَه حَیَّه» و اَوْرَدِه اَنَد کِه شُمارِی اَز تازیانِ عَصْرِ

۱. کُلِّیَاتِ سَعْدِی شیرازی، عَکْسِ دَسْتَنُوشْتِ مُتَعَلِّقِ بِه کِتَابْخَانَهُ مَجْلِسِ شُورایِ اِسْلامی (بِه شُماره ۷۷۷۳)، رُویَه ۷۱۲ - بِنابِرِ تَرَقِّیمِ دَسْتِی نُسْخَه.

۲. تَفْصِیلِ را، نِگَر: الطَّرازِ الاَوَّلِ و الِکِنازِ لِما عَلَیْهِ مِنَ لَعَه العَرَبِ المَعُولِ، السَّیْدِ عَلیِّ بْنِ اَحْمَدِ بْنِ مُحَمَّدِ مَعْصُومِ الحُسَیْنیِّ المَعْرُوفِ بِ:نابینِ مَعْصُومِ المَدَنیِّ، تَحْقِیقِ و نَشْرِ: مَوْتَسَّسه اَل البَیْتِ - عَلَیْهِمُ السَّلَام - لِاِخْیاءِ التُّراثِ، ج ۶، ط: ۱، مَشْهَد: ۱۴۲۹ ه.ق.، ص ۲۹۷.

جاهلی، از بیم نَداری و نیازمندی، یا از بیم عار و ننگی که از بابتِ دُختران بدیشان توانست رسیدن، دُخترِ پُچگانیشان را در هَمان کودکی یا حتّی عِنْدَ الْوِلَادَةِ زنده به گور می‌کرده‌اند و حتّی گفته‌اند که آنگاه که هَنگام زادِنِ زَنانِ بازدارِ فَرَا می‌رسیده است گودالی حَفَر می‌کرده و زاینده را بر سرِ آن می‌نشانیده‌اند و اگر نوزاد دُختر می‌بوده است در هَمان گودالِش و امی نهاده خاک بر او می‌ریخته‌اند تا فروبمیرد. ... به هَر تَقْدیر، آن «مَوُودَةَ» را که بنا بر فَرانِ کَریم از او پُرسش می‌شود که به چه گُناهی کُشته شده است (و مقصود از پُرسش از وی و مخاطب فرزندانش نیز اَلْبَتَّه اِشکات و اِفحام و نِکوهش و سَزَنش و - به اِصطِلاحِ عُلَماء: - «تَبکیت» شخصِ کُشته شده است)، هَمین کودکی زنده به گور شده دانسته‌اند.^۱

در بعضی مآثورات، عَمَلِ «عَزَل» را - که هَمانا واپس کشیدن مَزِد در هَنگام آمیزش و اِنزالِ وی در بیرون از فَرَجِ زَن باشد، به قَصْدِ پَرهیز از فَرزندانِ آوری - «اَلْوَادِ الْخَفِي» خوانده‌اند؛ چرا که در پَرهیز و گریز از داشتنِ فَرزند، به نوعی، به «وَاد» می‌ماند؛ هَرچند که آشکارا «وَاد» نیست.^۲

درباره «وَاد» در کِتاب‌های لُغَت و تَفْسیر و جُز این‌ها بسیار می‌توان خواند^۳ و آنچه عِجَالَةً

۱. بگر: هَمان، هَمان ط.. هَمان ج، ص ۲۹۸.

۲. بگر: هَمان، هَمان ط.. هَمان ج، ص ۲۹۹.

۳. بنفد، نمونه را، بگر:

تَهذیب اللُّغَةِ، أَبُو مُصَوِّرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْأَزْهَرِيُّ، ج ۱۴، تَحْقِيق: يَعْقُوبُ عَبْدَ النَّبِيِّ، مُرَاجَعَةُ: مُحَمَّدٌ عَلِيُّ النَّجَّارِ، الْفَاهِرَةُ: الدَّارُ الْبُصْرِيَّةُ لِلتَّلَافُفِ وَالتَّرْجَمَةِ، بِي تَا، ص ۲۴۳؛ وَ: مُعْجَمُ مَقَالِيسِ اللُّغَةِ، أَبُو الْحُسَيْنِ أَحْمَدُ بْنُ فَارَسِ بْنِ زَكْرِيَّا، بِتَحْقِيقِ وَصَبْطِ: عَبْدِ السَّلَامِ مُحَمَّدِ هَارُونَ، دَارُ الْفِكْرِ لِلطَّبَاعَةِ وَالتَّوْزِيعِ، ۱۳۹۹ هـ. ق.، ۶ / ۷۸؛ وَ: أَسَاسُ الْبَلَاغَةِ، أَبُو الْقَاسِمِ جَاوَاهِرُ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَمَرَ بْنِ أَحْمَدَ الرَّمَحْمُوسِيِّ، تَحْقِيق: مُحَمَّدٌ بَاسِلُ عُيُونِ الشُّوْدِ، ط: ۱، بِيْرُوت: دَارُ الْكُتُبِ الْعِلْمِيَّةِ، ۱۴۱۹ هـ. ق.، ۲ / ۳۱۶؛ وَ: عُمْدَةُ الْحُقَافِ فِي تَفْسِيرِ أَشْرَفِ الْأَلْفَاظِ، الشَّيْخُ أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الدَّائِمِ الْمَعْرُوفِ بِ: السَّمِينِ الْحَلَبِيِّ، تَحْقِيق: مُحَمَّدٌ بَاسِلُ عُيُونِ الشُّوْدِ، ط: ۱، بِيْرُوت: دَارُ الْكُتُبِ الْعِلْمِيَّةِ، ۱۴۱۷ هـ. ق.، ۴ / ۲۷۵ وَ ۲۷۶؛ وَ: لِسَانُ الْعَرَبِ، ابْنُ مَنْظُورٍ الْإِفْرِيْقِيُّ الْبُصْرِيُّ، بِيْرُوت: دَارُ صَادِرِ، بِي تَا، ۳ / ۴۴۲ وَ ۴۴۳؛ وَ: تَاجُ الْعُرُوسِ مِنْ جَوَاهِرِ الْقَامُوسِ، السَّيِّدُ مُحَمَّدُ مَرْتَضَى الْحُسَيْنِيُّ الرَّيْسِيُّ، ج ۹، تَحْقِيق: عَبْدِ السَّنَّارِ أَحْمَدُ فُرَاجٌ، رَاجَعْتُهُ: لَجْنَةُ فَنِّيَّةٌ مِنْ وَزَارَةِ الْإِعْلَامِ، ط: ۲، الْكُؤَيْت: الْمَجْلِسُ الْوَطَنِيُّ لِلتَّقَاةِ وَ الْفُنُونِ وَ الْأَدَابِ، ۱۳۹۱ هـ. ق.، ص ۲۴۶ وَ ۲۴۷؛ وَ: مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ وَ مَطْلَعُ النَّبْرَيْنِ، الشَّيْخُ فُخْرُ الدِّينِ الطَّرِيحِيُّ، نَسَقَ وَ تَحْقِيق: قِسْمُ الدِّرَاسَاتِ الْإِسْلَامِيَّةِ - مَوْسَسَةُ الْبِعْثَةِ، ط: ۱، طَهْرَان: مَوْسَسَةُ الْبِعْثَةِ، ۱۴۱۴ هـ. ق.، ۳ / ۱۸۹۸؛ وَ: قَامُوسُ قُرْآنِ، سَيِّدٌ عَلِيُّ أَكْبَرُ قُرْشِيُّ، ج ۷، طَهْرَان: دَارُ الْكُتُبِ الْإِسْلَامِيَّةِ، ۱۳۵۴ هـ. ش.، ص ۱۷۵ وَ ۱۷۶؛ وَ: مُعْجَمُ الْأَلْفَاظِ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ، مَجْمَعُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ [بِصُرَا]، ط: ۲، طَهْرَان: اِنْتِشَارَاتِ نَاصِرِ خُشْرُو، ۱۳۶۳ هـ. ش.، ۲ / ۷۷۹؛ وَ: مُعْجَمُ الْأَلْفَاظِ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ، مَجْمَعُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ بِبُصْرَا، ج ۲، ۱۴۱۰ هـ. ق.، ۱۹۹۰ م.، ص ۱۱۵۸؛ وَ: الْمُعْجَمُ الْمَوْسُوعِيُّ لِأَلْفَاظِ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ وَ قِرَاءَاتِهِ، اِعْدَاد: د. أَحْمَدُ مُخْتَارُ عَمَرٌ، بِمُسَاعَدَةِ فَرِيْقِي عَمَلِ، ط: ۱، الرِّيَاض: مَوْسَسَةُ سَطُورِ

اَوَزْدِيم، قَوْلِ مَشْهُورِي اِشْتِ كِه نَقْلِ وَ بَارْكَفْتِ اَن نِيْزِ مُنْحَصِرْ بِه يَكِ يَ اَدْوِيَا دَهْ يَ اَبِيْسْتِ كِتَابِ قَدِيمِ نِيْسْتِ؛ اَكْرَجِه بَابِ تَحْقِيْقِ وَ تَدْقِيْقِ بِيْشْتَرِ دَرْبَارَهْ چِه وَ چُونِ وَ چَنْدِ تَارِيْخِي اِشْ وَ بَخْصُوْصِ پَایَهْ دِقَّتِ نَظَرِ وَ عَمَلِ بَعْضِ قُدَمَا دَر تَطْبِيْقِ اِشَارَاتِ مُنْدَرَجِ دَر كِتَابِ وَ سُنَّتِ بَر اِيْنِ بَزْدَاشْتِ هَا وَ كَزَارِشْ هَا، هَمْچُنَا مَفْتُوحِ اِسْتِ.

بَارِي، بِه هَر رُوِي، «مَوْوُود» / «مَوْوُودَه»، بِه مَعْنَائِي كِه كُفْتِه شُد، اَعْنِي: «زِنْدِه بِه گُورُشُدِه، زِنْدِه دَفْنِ كَرْدِه، زِنْدِه بِه گُورُكِرْدِه»، نَزْدِ قُدَمَا اِشْتِهَارِي دَاشْتِه اَسْتِ وَ بِه وِيْژِه كَا زَبْرِدِ كَلِمَهْ «مَوْوُودَه» دَر قُرْآنِ كَرِيْمِ - كِه عُمُوْمِ فَرْهِيْحْتِگَانِ جِهَانِ اِسْلَامِ دَر قَدِيْمِ بَا اَن اَشْنَائِي چَشْمِ گِيْر دَاشْتَنْدِ (وَ حِكَايَتِ مَهْجُورِيَّتِ وَ مَظْلُوْمِيَّتِشِ دَر مِيَاْنِ اَمَّتِ، اَز لَوْنِ اَن رُوْزگَارِ مَ اَبُوْد) - بَاعِثِ اَمْدِه بُوْدِه اَسْتِ تَا قَاطِبَهْ اَهْلِ اَدَبِ اِيْنِ وَاژِه رَا نِيْكَ بِيْشِنَاْسَنْدِ وَ فَرَا يَ اَدَاشْتِه بَاشَنْدِ؛ وَ اِيْنِ هَمْ كِه دَر رُوْزگَارِ مَ اَكْسِي يَ اَكْسَانِي بِيَايَنْدِ وَ اَز بَرَايِ اَن آيَهْ كَرِيْمِه وَ كَلِمَهْ «مَوْوُودَه» دَر اَن، بَدْرُسْتِ يَ نَا دَرُسْتِ، مَعْنَايِ دِيْگَرِي بِيْشِ نِهَادِ كُنَنْدِ، بِه مُدْعَايِ مَ اَزِيَانِي نَمِي رَسَاَنْدِ؛

المَعْرِفَهْ، ۱۴۲۳ هـ. ق.، ص ۱۱۵۹؛ و: مُعْجَمُ الْقُرْآنِ، عَبْدِ الرَّوْفِ الْمَصْرِيّ (أَبُو رِزْقِ)، ط: ۲، القاهرة: مَطْبَعَةُ حِجَازِي، ۱۳۶۷ هـ. ق. / ۱۹۴۸ م.، ۱۹۶ / ۲ و ۱۹۷؛ و: مُعْجَمُ مَثَنِ اللَّغَةِ، الشَّيْخِ أَحْمَدِ رِضَا، ط: ۱، بِيْرُوت: دَارُ مَكْتَبَةِ الْحَيَاةِ، ۱۳۷۷ - ۱۳۸۰ هـ. ق.، ۶۹۳ / ۵؛ و: أَقْرَبُ الْمَوَارِدِ فِي فَصْحِ الْعَرَبِيَّةِ وَ الشُّوَارِدِ، سَعِيْدُ الْحُوْرِي الشَّيْزُوْنِي اللَّبْنَانِي، [إِعْدَاد: اَسْعَدُ الطَّيِّبِ]، ط: ۱، قُمْ: دَارُ الْأَسْوَةِ لِلطَّبَاعَةِ وَ النَّشْرِ، ۱۳۷۴ هـ. ش. / ۱۴۱۶ هـ. ق.، ۷۰۶ / ۵؛ و: ...

۱. نِمُوْنَه چُنِيْنِ بَحْثِ وَ فَحْصِي رَا دَر كِتَابِ بَحْثِ اَنْگِيْزِ وَ تَأْمُلِ خِيْزِ يَكِي اَز شَخْصِيَّتِ هَايِ دَانِشْگَاهِي عَرَبِيْسْتَانِي بِه نَامِ دَكْتَرِ مَرْزُوْقِ بِنِ تَنْبَاكِ مِي تُوَانِ دِيْدِ كِه دَر عِيْنِ بَاوَزْمَنْدِي بِه كِتَابِ وَ سُنَّتِ، مُنْكَرِ وُجُوْدِ سُنَّتِ زِنْدِه بِه گُورِ كَرْدَنْ دُخْتِرَانِ "دَر فَرْهَنْگِ تَا زِيَاْنِ عَضْرِ جَاهِلِي اِسْتِ وَ كَرِيْمَهْ (وَ اِذَا الْمَوْءُودَةُ سئِلَتْ * بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ) وَ پَارِهْ اِي اَز دِيْگَرِ عِبَارَاتِ قُرْآنِي رَا اَز لَوْنِي دِيْگَرِ وَ بَرِخِلَافِ شِيُوْهْ مَشْهُورِ مُفْتِيْرَانِ تَفْسِيْرِ مِي كُنْدِ... نَكْر:

الْوَادُ عِنْدَ الْعَرَبِ بَيْنَ الْوَهْمِ وَ الْحَقِيْقَةِ، الدَّكْتُوْرُ مَرْزُوْقِ بِنِ تَنْبَاكِ، مُؤَسَّسَةُ الرِّسَالَةِ، ۱۴۲۵ هـ. ق. / ۲۰۰۴ م.، بِه وِيْژِه صص ۱۵۷ - ۱۶۳.

شَايَاْنِ تَوَجُّهْ اِسْتِ كِه:

أَفْقِ اِسْتِنْبَاطِ شَاذِرُوَانِ مِيْرَا حَسَنِ مُصْطَفَوِي تَبْرِيْزِي (۱۳۳۴ - ۱۴۲۶ هـ. ق.)، دَر كِتَابِ التَّحْقِيْقِ فِي كَلِمَاتِ الْقُرْآنِ الْكَرِيْمِ، دَر اَن فَرَاخِنَايِ لُغَوِي كِه اَز بَرَايِ شُمُوْلِ وَاژَهْ «مَوْوُودَه» قَائِلِ مِي شُوْدِ، وَ نِيْزِ اَن جَا كِه تَأْنِيْثِ «مَوْوُودَه» رَا نِيْزِ اَز بَابِ تَأْنِيْثِ "نَفْس" مِي شَمْرْدِ - نَهْ اَز بَابِ دَلَالَتِ وَ وِيْژَهْ اَن بَرِ "دُخْتِرَانِ" زِنْدِه بِه گُورُشُوْنْدِه، قَدْرِي - وَ اَلْبَيْتَهْ فَحْظِ قَدْرِي - بَا أَفْقِ اِسْتِنْبَاطِ دَكْتَرِ مَرْزُوْقِ بِنِ تَنْبَاكِ نَزْدِيْكَ مِي كَزْدَدِ... نَكْر:

التَّحْقِيْقِ فِي كَلِمَاتِ الْقُرْآنِ الْكَرِيْمِ: يَبْحَثُ عَنِ الْأَصْلِ الْوَاحِدِ فِي كُلِّ كَلِمَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ وَ تَطْبِيْقِيَهْ عَلَيِ مَوَارِدِ اِسْتِعْمَالِيهَا، الشَّيْخُ حَسَنُ الْمُصْطَفَوِي، ج ۱۳، ط: ۱، طَهْرَان: وَرَاژَهْ الثَّقَاْفَةِ وَ الْاِرْشَادِ الْاِسْلَامِي (مُؤَسَّسَةُ الطَّبَاعَةِ وَ النَّشْرِ)، ۱۴۱۷ هـ. ق.، صص ۹ - ۱۱.

طُرْفَهْ اَن كِه بظَاهِرِ هِيْچِيْكَ اَز اِيْنِ دُو تَنِ اَز رُوِي كَرْدِ وَ نُوْشْتَارِ اَن دِيْگَرِي خَبَرِ نَدَاشْتِه اَسْتِ. وَاَنْگِهِي، بَعِيْدِ نَمِي دَانَمِ اَنْگِيْزَهْ مَرْحُوْمِ مُصْطَفَوِي دَر پِي گِيْرِي اِيْنِ رَا هِ وَ رُوِي كَرْدِ اِسْتِنْبَاطِي، بَعْضِ رُوَايَاتِ تَأْوِيْلِي مَوْجُوْدِ دَر پَارِهْ اِي اَز كُتُبِ شِيْعِي بُوْدِه بَاشْدِ؛ وَ خُدَائِي بِه نِهَانِ جَانِ وَ جِهَانِ دَانَا تَر اِسْتِ.

چه، سَعْدِي وَ فَرَّهِيحْتِغَانِ هَمَّ رُوژگارِ او، «مَووُود» / «مَووُودَة» را به هَمَان مَعْنَايِ مَعْهُودِ پيش گُفته می شناسختند و بِالطَّبَعِ وَ بِالْتَّبَعِ به هَمَان مَعْنَى نيز به کار می بُردند.

خُلاصه می گُنم:

لَتِ دَوْمِ بَيْتِ، دَر كَلِيَّاتِ سَعْدِي ويرانسته فُروغِي، نويسيشي دارد كه اَصِيلِ نَمِي نِمَايَد؛ چه، أَفزون بَر نَاهَمَوَارِي مَعْنَائِي وَ دَسْتوَرِي اش كه دَر اَوَائِلِ مَقَالِ بَدَانِ إِشَارَتِ رَفْتِ، بَشِيَارِ مُسْتَبَعَدِ اشْتِ رُونوِيشِگَرَانِ مُخْتَلِفِ اَزِ وَاژَه سادَه بَشِيَارِ اَشِنَا يَا دَسْتِ كَمِ اَشِنَا نِمَايِي چُونِ «مولود»، رِيخْتِ هَايِ غَرِيبِ وَ صَبْطِ هَايِ دَشَوَارْتَرِي چُونِ «مؤود» و «معدود» و «مودود» و «مردود» بَرَسَاخْتَه باشُند. ... اَنچِه دَر رَوْنِدِ كَارِ رُونوِيشِگَرَانِ مَعْمُولِ اشْتِ وَ شَايِعِ، تَبْدِيلِ نويسيشِ دُشَوَارِ اشْتِ به آسان، نَه بِالْعَكْسِ.

خَدَسِ مَنْ بَنْدَه آن اشْتِ كه رُونوِيشِگَرَانِ وَاژَه «مَووُود» را به «مؤود» و «معدود» و «مودود» و «مردود» بَدَلِ كَزْدَه اَنْدِ وَ رُونوِيشِگَرِي هَمِ دَرِ اَيْنِ مِيانِ خَوَاسْتَه تا به خِيَالِ خَوِيشِ صَبْطِ مَعْنَى دَازْتَرِي بَسَازَدِ وَ حَاصلِشِ هَمَانِ شُدِه اشْتِ كه زَيْنِ پيشِ دَرِ ويرانستِ فُروغِي يَا خَوَانِشِ مُخْتَارِ اُشْتَادِ خَرْمَشَاهِي دِيدِيمِ.

مَجْمُوعِ اَنچِه نوِشْتَمِ، اِشْتِنْبَاطِ كُنُونِي بَنْدَه اشْتِ، وَ خَوَاه مَخَوَاه دَرِ قَبُولِ اَنْدَنَشِ اِضْرَارِي نَدَارَمِ؛ لِيكِ تا زَمَانِي كه گَوَاهِي بَرِ خَطَايِ خَوِيشِ نِيَابَمِ، نويسيشِ رَا جِحِ دَرِ بَيْتِ مَوْرِدِ بَحْثِ را هَمِينِ مِي دَانَمِ:

بَحْثِ دَرِ اَوَّلِ فِظَرْتِ چَوِ نَبَاشَدِ مَسْعُودِ مُقْبِلِ اَنَسْتِ كه دَرِ خَاكِ لَحْدِ شُدِ مَووُودِ
وَاللّٰهُ اَعْلَمُ.

پيش از اِخْتِتَامِ مَقَالِ، خَوَبِ اشْتِ اَيْنِ را هَمِ عَرَضِ كُنَمِ كه:

گاه، خُصُوصِ اَيْنِ بَيْتِ مُفْرَدَاتِ، وَ گاه، اَزِ بِنِ، بَخْشِيِ كه دَرِ بِيَزْدَارْتِنْدَه كَلِّ مُفْرَدَاتِ سَعْدِيِ باشَدِ، دَرِ بَعْضِ نُسْخِ حَطِّيِ كَلِّيَّاتِ شَيْخِ كه مَنْ بَنْدَه را هَنَكَمِ تَسْوِيدِ اَيْنِ اَوْرَاقِ بَدَانِ هَا دَسْتِ رَسِ بُوْدِه اشْتِ، نَبُودِ. بَمَانْدِ كه دَاْمَنُه تَتَّبِعِ مُخْلِصِ نيز بِنَاكُزِيرِ مَحْدُودِ بُوْدِه اشْتِ وَ اِمْكَانِ اِسْتِثْصَايِ تَامِ نَدَاشْتَه اَمِ. اِگَرِ رُوژِي، رُوژگَارِي، چَاپِ مُحَقِّقَانِه اِي اَزِ كَلِّيَّاتِ شَيْخِ

شیراز فراهم گزدد که با گزارشی دقیق و گویا از تفصیل دگرسانی‌های دستنویشت‌های قدیم و چاپ‌های سنگی آن همراه باشد، شاید بتوان نگاه دوباره دقیق‌تر و راه‌گشای‌تری هم بدین بیت انداخت. ... فراهم شدن چنان پژوهش کامل شامل بسامانی که زمینه‌ساز چنین تأملات عمیق‌تر و دقیق‌تری تواند بود، البته منوط است به مقدمات بسیاری که بحاصل آمدنش در این زمانه عسرت علم و آگاهی و نکبت و فلاکت فزهنگ و آدب و عصر ادبار خدمت گزاران بی‌مزد و منت معارف و دوران اقبال دکان داران دانشی‌نمای طزار و روز بازار باشمه‌چی‌های منفعت‌پرست سیئه‌کار، بس دور می‌نماید. اگر هم حاصل شود از "نادرات" خواهد بود و چیزی نیست که این دم به انتظارش نشسته و رجامندانه دلی در آن بسته باشیم.^۱

{لَعَلَّ اللَّهُ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا}.^۲

اصفهان مینویشان / ۱۴۰۳ ه. ش.

۱. مولوی می‌گفت:

آن که روزی نیستش بخت و نجات ننگرد عقلش مگر در نادرات!

{مثنوی معنوی، جلال‌الدین محمد بلخی، به تصحیح و مقدمه: محمد علی مؤجد، ج: ۱، تهران: انتشارات هرمس -

و - فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۳۹۶ ه. ش.، ۱/ ۷۶۵، د: ۳، ب: ۴۷۸۹.

۲. س ۶۵، ی ۱.